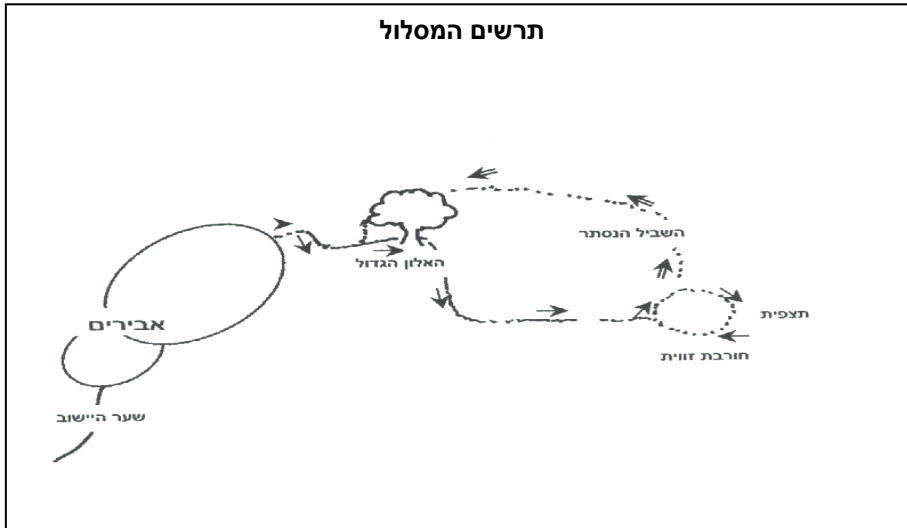

האלון הגדול - חורבת זווית

כתבו חנהלה פינר ורונית קלונר

טיול מדרום ליישוב, רובו בחורש טבעי, ולאורכו עקבות ושרידים אותם השאיר האדם במהלך הדורות

משך הטיול: שעה וחצי.

אורך המסלול: 2 ק"מ.

ציוד מומלץ: מים, כובע, נעלי הליכה.

הגעה לתחילת המסלול:

יציאה לדרך עפר סלולה ליד בית משפחת קדר (מול פסל דמות מטפסת). הדרך יורדת דרומה ונפגשת עם שביל היקפי חיצוני של היישוב, שבו יש לפנות ימינה. לאחר כ 30 מ' פונים שמאלה לשביל צר המתפתל בין העצים והשיחים.

מעבר בקר

מעבר להולכי רגל אשר משאיר את הפרות הרועות מחוץ לשטח היישוב (בד"כ). הפרות הרועות מתמידות באכילת הצימוח הצעיר של העצים עד לגובה שאליו מגיעה לשון, ובנוסף הן אוכלות את רוב הצמחיה החד שנתיית הירוקה לפני שהיא הופכת בקיץ לעשב יבש וקוצים. בכך הן תורמות לפתיחת החורש הסבוך, למניעת שריפות ולמעבר קצת יותר נוח למטיילים בסביבה.

עצי הזית העתיקים

במרחק של מטרים ספורים ממעבר הבקר ניתן כבר להבחין בשרידי טראסות חקלאיות שעליהן גם עצי זית. העצים מזן נבלי (נבלוס – שכם שבשומרון), רזים בבשר הפרי ועשירים בשמן, והם בני כ 100 שנה. עצי הזית נטעו במקומות הפחות נוחים לעיבוד, בטראסות המובילות אל פארש, שזהו מונח בערבית למקום בו הגיא מתרחב ומאפשר שימוש חקלאי. כאן גידלו בעבר גידולי בעל כגון שעורה וטבק.

האלון הגדול

במרכז השטח ניצב עץ אלון גדול עב גזע ורחב צמרת המהווה נקודת ציון ואתר בילוי לכל ילדי המצפה לדורותיהם וגם להוריהם. כיצד נמצא כאן עץ כל כך זקן שהוא כבן 300 שנה, ולא עלה עליו הכורת כמו על שאר עצי היער סביבו? איך קרה שהמקומיים בימים עברו נמנעו להשתמש גם בו להסקה ולבישול ואפילו הטורקים שכרתו את עצי הארץ להסקת קטרי הרכבות דילגו עליו? ובכן – את החקלאות ההררית שכאן עיבדו אנשי הכפר מעיליה הנמצא מעבר לוודי. עיבוד עוד מהימים ששכנה שם מצודה צלבנית שהיתה טירת אביר ששלט באזור. לכאן הגיעו בני הכפר לעבד אדמות, יצאו השכם בבוקר וחזרו לביתם לעת ערב ואת רוב שעות היום הם בילו בעבודת האדמה הרחוק מהבית. והיכן ישבו אותם עובדי אדמה לאכול ארוחת צהרים? היכן נחו בשעות שהשמש לוהטת מעליהם? אכן, העץ שלנו נשאר מאז ועד עתה עץ המנוחה והמרגוע. העץ בולט ומרשים באזור. אין זה עץ קדוש, אלא עץ פרקטי עתיק המזמין את כולנו ליהנות ממנו גם היום.

פינת עצי החורש

מהאלון הגדול נפנה מערבה בשביל מסומן באבנים מסודרות בשורות על הקרקע. הצמחיה כאן צפופה וסבוכה יותר ותלויה אותנו בהמשך. זהו חורש ים תיכוני. דלילות האוכלוסיה באזור במאות השנים האחרונות יחד עם האקלים הלח והגשום השורר כאן משמרים את המראה הירוק שאנו כה נהנים ממנו.

אלון מצוי

עץ ירוק עד שעליו קטנים יחסית ודוקרניים. שורשיו מבקיעים אל תוך סדקים שבסלעים ובכך הוא מקבל יותר מים וגם אחיזה טובה ועמוקה. האלון עמיד גם בסערות החורף, יכול להאריך ימים, וכבר עמוס הנביא השתמש בביטוי "חסון הוא כאלונים". האלון המצוי הוא אחד מתוך מיני אלונים רבים, כ 300 בעולם. בישראל מוכרים עוד שני מינים אלון התולע ואלון התבור. האלון המצוי כמה גזעים המעניקים לו מראה של שיח גדול. פרי האלון המצוי הוא בלוט קטן שאחוז בתוך ספלול קוצני. משך הבשלת הפרי כשנה וחצי, כך שאפשר לראות פירות בכמה שלבים על אותו עץ. בלוטי האלון הם מרכיב חשוב מאוד בתפריטם של שוכני היער חזירים, דרבנים, מכרסמים וחרקים שונים אשר ביחסי גומלין תורמים להפצת הזרעים ונביטתם. פרחי האלון נראים כתפרחות ירוקות ארוכות המשתלשלות כלפי מטה, נקראים "עגילים" והם הופכים לאבקה המופצת ע"י

אלה ארץ ישראלית

עץ נשיר בעל עלים מורכבים מעלעלים הנצבעים בסתיו בצבעי שלכת שאינם נופלים מצבעי "הקיץ האינדיאני" המפורסם, אך כאן נראית האלה רק ככתמי צבע בין הרבה ירוקים. צבעי הלבולב בראשית האביב מדהימים עוד יותר בגווני אדום ובורדו. פירות עץ האלה נראים כזר כדורים אדומים קטנים שאינם בולטים במיוחד, אך שימשו בעבר כמאכל עניים כשהם קלויים, או שהיו מפיקים מהם שמן למאור שאיכותו נופלת משמן הזית.

על האלה בולטים עפצים שנראים כמעין בנות ירוקות ההופכות אדומות. זהו גידול "פרא" אותו מפתח העץ לאחר שחרק ממשפחת הכנימות עקץ אותו והחדיר חומר היוצר את הגידול ובו מתפתחים צעירי החרקים עד לשלב שבו העפץ מתייבש והכנימות החדשות מתפזרות לחפש ענף חדש וצעיר. החרק הוא למעשה טפיל המשתמש בעץ ללא מערכת גומלין.

ער אציל שמו המוכר של הצמח

הוא דפנה. רוב ימות השנה הער מופיע בירוק כהה, ורק בעת הלבולב קצר המועד הוא הופך לירקרק בהיר. באביב פריחתו לבנה וריחנית, ובקיץ מבשילים פרותיו השחורים. בכל עונה הוא יפה, ולא פלא שהפך לעץ המנצחים. עלי הער גדולים וריחניים ומשמשים כתבלין. בזמן העתיק נחשבו כסם מטהר. תוכלו להכתיר עצמכם כמנצחים ולהכין לעצמכם זר דפנה: חברו עלי ער באמצעות שברי ענפים בגודל גפרור.

המיתולוגיה היוונית מספרת על אפולו שרדף אחרי הנימפה **דפנה**. בלבו חץ האהבה העשוי זהב, ובלבה חץ השנאה העשוי עופרת. ירי החיצים היה מעשהו של ארוס אל האהבה לאחר שאפולו הצעיר התגרה ולגלג עליו כי חשב עצמו לקלע טוב מארוס הוטיק.

על אף דברי האהבה שהשמיע אפולו לדפנה הנימפה היפה במרדפו אחריה, היא חשה אך שנאה כלפיו ונסה על נפשה. היא קראה אל אמא אדמה לעזרה בבקשה שתפתח פיה להחביאה או שתהפוך אותה לעץ כדי שאפולו לא ישיג אותה. והנה, החלו אבריה להפוך לענפים ורגליה נטעו באדמה וכך הפכה לעץ המכוסה עלים. לא נותר לאפולו אלא להודות כי אבדה לו היפה שבנימפות, לוותר על דפנה ולהתנחם בכך שעלי העץ הריחניים יישמשו לזרים על ראשי המנצחים והגיבורים.

עוזר קוצני - פריחתו הלבנה באביב ופירותיו הצהובים בקיץ מבליטים אותו. גזעו נחשב כעץ הטוב ביותר להכין ממנו מכתש לעלי. הפרי הנראה כתפוח צהוב זעיר טעים למאכל.

ליבנה רפואי עץ נשיר שעליו צמרניים ומלבינים בחלקם התחתון. לבן הוא גם פירוש שמו הערבי והתרגום יצר לו את השם העברי. פרחיו לבנים ריחניים ופירותיו וירקקים כדוריים. בעבר עשו מהפרות תרופות ומחרוזות.

בר זית בינוני ואשחר הם עצים נוספים אותם תפגשו במהלך המסלול.

המשך השביל מוליך אל טרסת זיתים מאותם שרידי מדרגות שעובדו בעבר. מספר מטרים לאחריה יש לפנות דרומה בשביל המסומן באבנים אל טראסה רחבה מדרום שגם היא נחשבת לפארש בו עיבדו בעבר מיני גידולים. ניתן לראות כאן את השפעת המרעה על החורש וכיצד צמיחת העצים והשיחים מעוכבת.

פינת הסלעים

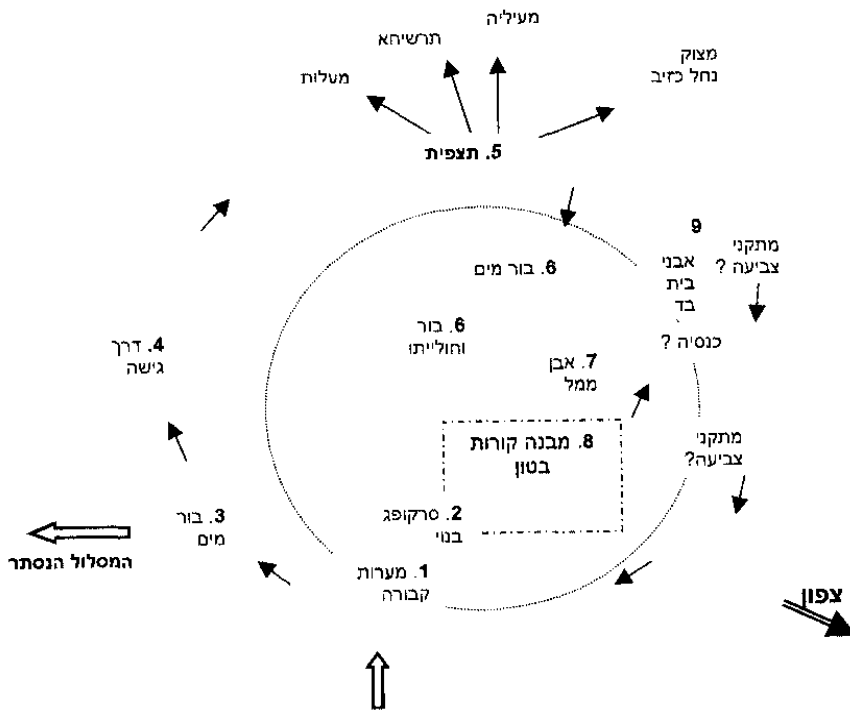
סביבו בולטים בשטח סלעים גדולים וקטנים בעלי צורות שונות ומפותלות ולהם חורים ומחילות קטנטנות. בעקבות פעילות של מי הגשמים, הרוח והטמפרטורות המשתנות נוצרה בליה של הסלעים והמסה של החומר ממנו הם עשויים. כך נוצרו הצורות הללו בסלעי הדולומיט שהוא מן סלע גיר קשה עשיר בתחמוצות ברזל. עדות לכך היא האדמה האדומה שסביבו. התבוננות קרובה מגלה מאובנים מכל מיני מינים וצורות, והנפוצה יותר היא של חלזונות מאורכים. בדרככם חזרה תוכלו ליהנות מ"קיר מאובנים" בתוך היישוב במחשוף סלע שנוצר בשעת חציבת הכביש.

עוד על החורש

סבך החורש וצפיפות הצמחים בו נוצרים מערבוביה של כמה קבוצות צמחים. העצים, אותם כבר הזכרנו. **השיחים** שהבולטים מהם במסלולנו הם **המרורה המשולשת** הפורחת באביב בגווני לבן סגלגל וריחה הארומטי נישא באוויר, ויש האוהבים אותה כתוספת לכוס תה (חליטת מרווה מועילה מאוד להרגעת כאבי מחזור). הקידה השעירה שפריחתה מחודש מרס ועד יוני מקשטת את האזור בכתמי צהוב עז ומבשמת את האוויר בניחוח משכר. בקיץ אובד כל היופי הזה ומה שנותר אלה הקוצים הכואבים המזכירים כי ביקרנו בחורש.

קבוצת צמחים נוספת **העשבונים** שכמו השיחים מופיעה במקומות בהם אין העצים משירים את עליהם ומטילים את צילם. רבים מהשיחים והעשבונים הם נושאי פרחים והם המעניקים לחורש את הצבעוניות של פריחת האביב. הקבוצה הרביעית היא **המטפסים**, צמחים הגדלים בצל העצים אך מתחכמים ומטפסים עליהם כדי להגיע אל אור השמש שהוא כידוע מקור האנרגיה לפוטוסינתזה וחיות לצומח ולחי. **הקיסוסית הקוצנית** היא אחד הנפוצים שבמטפסים. לעליה אמנם צורת לב, אך קוציה הם רעי לב. ראו הוזהרתם. פירותיה מבשילים לקראת הסתיו ומוסיפים כתמי אודם לסבך הירוק. **אספרג החורש** מטפס קוצני גם הוא, אך פגיעתו נוראה פחות. פרותיו הירוקים אדומים נראים מפתים, אולם הם מרים כלענה. מטפסת גם **היערה איטלקית** שנמצאת בגינות רבות כגדר או מטפס שבפריחתו מדיף ריח ניחוח. עוד מטפס שכיח הוא **שרביטן מצוי** הנטפל לשורשי האלון וחונק את העץ עליו הוא צומח.

הליכה במעלה השביל תובל אותנו לח'רבת זווית. **זהירות!!!** בשטח בורות עמוקים שחלקם מוסתרים ע"י הצמחיה.

חורבת זווית

האתר הנו שריד לבית חווה של משפחה שמקורה במעיליה שישבו במקום עד למלחמת העצמאות (1948). במקום זה גם שרידי ישוב מתקופות נוספות, החל מהתקופה הביזנטית(המאות החמישית והשישית). בתקופה הביזנטית הגליל היה מיושב בצפיפות. באזור אבירים נמצאו מספר שרידי חוות שכללו מבנה ומתקנים חקלאיים.

1. מערות קבורה

ממש לפנינו וכמה צעדים מערבה (ימינה) ניתן להבחין בפתח מסותת של מערה ולידה פתח דומה. אלה מערות קבורה ביזנטיות. סמוך להן נמצא קבר קטן (סרקופג) שבפינו, מטיילי אבירים, נקרא קבר התינוק(2). כשעולים מאחוריו מגיעים לבור עמוק ששימש כנראה כמחצבה ומאוחר יותר לאיגום מים שנאספו מן הגגות (3).

4. סימני דרך גישה קדומה(?)

באזור בור זה ניתן להבחין כי באבנים על פני הקרקע יש סימני מדרגות וחריצים, עדות אפשרית לדרך הגישה שהובילה לבית החווה. מקובל היה אז לחרוץ בסלע כדי לסייע לעגלות לעלות במדרון.

בשלב זה נוכל להבחין בינות לעצי ושיחי החורש שאנו סובבים פסגה שחלקה בנוי, על סלע האם מונחות אבני הבניה. במקום זה גדל **אזוב מצוי** כשיחים נמוכים. זה הצמח ממנו מפיקים את תבלין הזעתר האהוב כל כך באזורנו ובכלל, ואנו מזכירים את היותו **צמח מוגן**.

5. תצפית

מהטרסה הרחבה שלמרגלותיו הדרומיים של האתר נוכל לצפות בבתיים של שני ישובים שהם למעשה שלשה. הכפר **מעיליה** שתושביו הם נוצרים. העיר **מעלות** שנוסדה ב1957 כעיירת פיתוח ו**תרשיחא** שתושביה מוסלמים ונוצרים. שתי האחרונות מהוות רשות מוניציפלית אחת.

הכפר מעיליה היה מבצר במאה ה12, אחד משורת מבצרים שנועדו להגן על הדרך ההולכת מחוף הים אל הגליל העליון ודמשק. בהמשך הפך לנחלה פיאודלית של אציל צלבני שבבעלותו הכפרים והחוות בכל הסביבה כולל המקום כאן. כמו אתרים צלבניים אחרים גם המבצר במעיליה החליף ידיים צלבניות ומוסלמיות.

סיור בין השרידים יוביל אותנו אל:

6. בורות מים

בור הוא מאגר מים תת קרקעי שנחצב בסלע כדי לאסוף לתוכו את מי הגשם ולשמור עליהם לשימוש גם בעונת היובש. בכך היה ניתן לקיים אספקת מים גם במקום שלא היה בו מעיין או מקור טבעי אחר. פתח הבור לא עולה על רוחב גופו של האדם שחצב אותו כדי לשמור עד כמה שניתן על ניקיון המים. נהוג היה גם לרדת לנקות את הבור לפחות אחת לשנה. את המים לבור אספו והעבירו על פני הקרקע באמצעות משטחי אבן, תעלות קטנות וסידור אבנים כסכרים זעירים כדי לנקזם אל הבור. נמצאים כאן שני בורות: אחד שאת פתחו חוסמת אבן מאורכת שחרץ בצידה ועליה יציקת בטון. בבור זה ניתן למצוא מים אפילו בסוף הקיץ. (אנא, הימנעו מהשלכת אבנים לבור). הבור השני תחום ע"י אבן החוליה המקורית.

7. ממל

אבן עגולה שהיתה ניצבת בבתי בד (מתקני עצירת שמן) קדומים שבמרכזה נקב שלתוכו הונסה קורה ארוכה שבאמצעותו סובבו את האבן בניצב על גבי אבן עגולה נוספת שוכבת הנקראת ים. הממל היא אבן רכב והיום אבן שכב. כך היו מרסקים את הזיתים שהונחו על הים. הממל כאן, ללא הים, כנראה שריד מהתקופה הביזנטית שלא נעשה בו המשך שימוש בתקופה הערבית. חורבת

זווית היא גם ראי לתקופות השונות ואת זאת ניתן לראות בשימוש משני בחלקים ביזנטיים המשמשים במבנים מהתקופה הערבית.

8. מבנה בטון

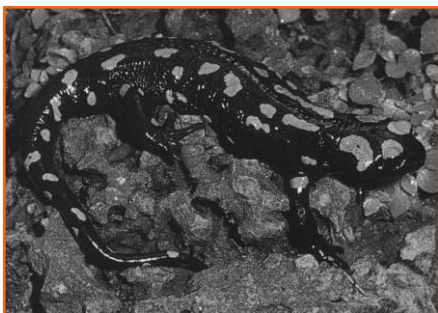
באתר בולטות קורות בטון אנכיות ואופקיות המגלות לנו כי נבנו בוודאי לאחר 1880 שאז הפך השימוש בבטון לנפוץ יותר. מבנה זה שימש כדיר עיזים או רפת פרות עד 1948.

9. אבני בית בד

בחלק הגבוה יותר כלפי דרום מערב, נמצאת רחבה שבצידה המערבי עומדת אבן גדולה ובה חריץ. האבן השנייה שוכבת בין אבנים קטנות יותר. אלה אבנים מבית הבד אליו שייכת כנראה גם אבן הממל אותה הזכרנו קודם. לפי שרידי האבנים יתכן כי ברחבה זו היתה כנסייה בתקופה הביזנטית(?) כאשר המקום הזה היה מרכז לאותן חוות קטנות יותר שהיו פזורות באזור.

מתקני צביעה(?)

אגנים שטוחים שלאחד מהם חריץ איסוף לנוזלים. מעטים הממצאים הדומים לזה בארץ וההשערה היא שהם שימשו בתהליך צביעת בדים או צמר.

סלמנדרה

מצפון מערב לרחבה, מאחורי האבן העומדת, נמצאים אגנים עמוקים (כמטר), המוסתרים בחלקם ע"י עץ דפנה (ער אציל). שימוש האגנים אינו ידוע, אך כיום כאשר הם מתמלאים במי גשמים גדלות בהם סלמנדרות. הסלמנדרה המצויה היא דו חיים מרשים במיוחד. צבעה שחור עם כתמים בצהוב עז ובכתום. היא פעילה בעיקר בלילה. ומופיעה מיד אחרי הגשם. את ראשי הסלמנדרות ניתן לראות באביב. לאחר כמה חודשים במהלך הקיץ הסלמנדרות מסתרות בקרקע ובין הסלעים ונמצאות בתרדמת קיץ. הגליל העליון הוא הגבול הדרומי לתפוצתן, והן כמובן מוגנות. שמירת תנאי הסביבה כאן חיונית לשמירתן. יש להקפיד ולשמור על האבנים במקומן.

נמשיך במסלול לאורך המבנה, ונפנה בצל העצים הגבוהים כלפי מזרח. נשלים מעין טבעת המקיפה את לבו של האתר ונגיע שוב לאזור הקברים הביזנטיים. כאן ניתן לפגוש את השביל בו הגענו ולחזור באותה הדרך. המעוניינים יוכלו להמשיך ולהגיע לנקודת ההתחלה דרך **המסלול הנסתר (10)** תחילתו מבור המים הנמצא ממזרח למערות הקבורה והוא מתפתל בין עצי החורש ועובר דרך הנקודות הבאות:

אבן חצובה

אבן שככל הנראה החלו את פעולת הסיתות שלה לשימוש כאבן בניה, ומשום מה הפסיקו את החציבה, אולי האבן נסדקה, אולי החוצב מצא לנכון לוותר עליה.

לאורך נתיב מסלולנו נפגוש מדרגות חצובות, עוד בורות מים וגם עוד קבר חצוב. זהירות!

המחצבה

חשיפת המחצבה נעשתה בתחילת שנות ה'90 ע"י ילדי אבריים ביזמתה של זמירה, מדריכת חוג הטבע באותה תקופה. הוצאת אבנים לבניה בתקופות עבר היתה מלאכה קשה ושיטות מתוחכמות נדרשו כדי לנפץ את הסלע. היו מנקבים סדקים, מכניסים יתדות עץ לתוכם ומרטיבים במים. העץ היה תופח, מתרחב ומרחיב את הסדק. כך יצרו רצף סדקים שאפשרו להפריד את ה"בלוק" מן הסלע. בשטח נשארו צורות ה"בלוקים" שהוצאו.

בור מרובע

בור זה, מרובע בצורתו, מיוחד משאר הבורות הפזורים באתר בכך שניתן לראות בבירור את שכבת הטיח שכיסתה את קירותיו. בורות נחצבו בד"כ בסלע בו ניתן היה לאגור מים, אך שכבת טיח אפשרה שמירת המים לאורך זמן רב יותר. על האטימה בטיח הסייד נכתב במסכת אבות "בור סוד שאינו מאבד טיפה". גם בבור הזה אפשר למצוא סלמנדרות בחורף.

לסיום המסלול יש לפנות לצפון מערב בתוך החורש, ואז לחבור לשביל העובר על גבי טראסה רחבה, לפנות מזרחה (לכוון היישוב הנראה מבעד לעצים). שביל זה יוביל חזרה אל האלון הגדול.

סלע קלציט

במסלול החזרה ליישוב, משולבים בטרסאות סלעי קלציט שהם סלעי משקע, ולהם ברק זגוגי בצבע שקוף או לבן. זוהי תוצאה של ריכוז גבישי מינרל הקלציט שבסלע. אם נתבונן היטב נבחין בגבישים המצולעים.

עוד סלעי קלציט אפשר לראות במחשוף הכביש בצמוד ל"קיר המאובנים" ובייחוד ממזרח לו, ליד הדמות המטפסת ומול נקודת תחילת המסלול.

www.abbirim.co.il
info.abbirim@gmail.com
 077-4335754

ממצד אבירים אל מערת המקדש
 טיול בנוף מרהיב בין תעלומות והפתעות
 ליקטה וכתבה – רונית קלונר, אבירים

מצד אבירים

נתחיל את הטיול באתר קדום הממוקם בצד הכביש לפני הכניסה למצפה אבירים, במקום בו הכביש מתעקל בפניה חדה. אל האתר ניתן להגיע דרך מעבר בגדר המסומן בשלט הכוונה של רשות שמורות הטבע. כאן גם תחילתו של שביל המסומן שחור המוליך אל נחל כזיב (במורד נחל אבירים).

לאחר כ- 100 מ' בחורש מתפצל השביל ואנו נבחר עפ"י השילוט "מצד אבירים" בשביל הולכי רגל הפונה צפונה (ימינה). הליכה קצרה תביאנו לסף המצד. הבוחרים לטפס בנוחות יחסית יקיפו את השרידים (כנגד כיוון השעון). לפנינו שרידי מבנה רבוע הבנוי אבנים מסותתות וגדולות וכאשר סובבים את המבנה כנגד כיוון השעון מגיעים אל משקוף שבפתחו ניתן להכנס לתוך המבנה.

המקום תועד ע"י ויקטור גרן שביקר בארץ במאה ה 19 ותיאר כך: "סקרתי גבעה המשובשת בצורים ובסבכים, שרידי מגדל עתיק שאורך צלעו שנים עשר מ'. הוא נבנה מאבנים עצומות כמעט לא מהוקצעות שמידות כמה מהן עולות על 3.20 מ' אורך ומטר אחד הגובה. האבנים הללו הונחו זו על גבי זו בלי חומר מלכד, כפי שמעידים נדבכים אחדים העומדים על תילם...באיזו תקופה נבנה? אני יכול רק לומר שהמידות העצומות והעיבוד הגס של האבן מעידים על מלאכה קדומה ביותר. עכשיו הוא ידוע בסביבה בשם ברג' מסר".

השם מסר הוחלף ב"מצד אבירים" בשל ההנחה כי זהו מבנה מימי הצלבנים הקשור לנוכחות הצלבנית באזור, שאטו דה רואה – מבצר המלך שבכפר מעיליא, והמונפורט – מבצר ההר החזק שבגדת נחל כזיב. בשנים האחרונות רווחת דעה השוללת הנחה זאת. רב הנסתר על הנגלה, אולם צורת האבנים והמבנה, והפתח הנמוך והצר מתקשרים למבני קבורה מוכרים ממקומות אחרים בארץ. התקופה דווקא מאוחרת לתקופה הצלבנית. האבנים הגדולות שהתמוטטו ותזוזת אבני המשקוף מעלים סברה כי המבנה התמוטט ברעידת אדמה חזקה שהתרחשה במאה ה 18.

מראש המבנה נפרשת תצפית רחבה אל הר אדיר וגוש הרי מירון במזרח, תפן ומעלות מדרום, הכפר מעיליה, מפתח נחל כזיב וכזיב וראש הנקרה ממערב. ניתן לראות בסמוך

את בתי מצפה אבירים בתוך מעטה הצמחיה הטבעית. מצפה אבירים הוקם בסוף 1980 במסגרת "תוכנית המצפים". זהו ישוב קהילתי המונה כיום כ 45 משפחות, ובו אפשרויות אירוח ובילוי מגוונות.

סמוך למצד עצמו שטח חקלאי ובו 2 עצי זית קשישים עבי גזע, **שרידים לחקלאות הררית** מסורתית. גם כיום מגדלים כאן אנשי פסוטה מעט גידולים חקלאיים, בעיקר מטעי זיתים, אך בעבר הגידול הנפוץ באזור היה טבק. גידול הטבק היה ענף מרכזי בפרנסת הכפר, ורבים מאנשיו זוכרים איך כילדים השתתפו בשזירת שרשרות עלי הטבק שאותם היו תולים לייבוש על ווים שהיו מקובעים בתקרות הבתים. כך היה עד סוף שנות ה 70 כאשר חברת הטבק החלה לייבא חומר גלם מחו"ל, ואז באחת נקטע מטה לחמם של מגדלי הטבק מפסוטה ומשאר כפרי הסביבה, ומי שיכול היה פנה לעבודת חוץ. תושבי פסוטה הם נוצרים קתולים, ובכפר עצמו שרידים שונים מתקופת המשנה והתלמוד. בין אנשי הכפר פסוטה לאנשי מצפה אבירים שוררים יחסי שכנות טובה וקשרי מסחר ושירותים הדוקים.

הדרך הנופית לפארק גורן

נחזור לכביש ומעט מזרחה נפנה ממנו אל שביל עפר רחב המסומן בצבע אדום. זוהי דרך נופית שמתפתלת לאורכה של שלוחת "הר הגלילי" ומובילה עד לפארק גורן. נלך בדרך כ- 400 מ' ונחצה מעבר בקר. מכאן הדרך יורדת בתלילות אל ערוץ קטן. בצומת השבילים שאחריו נבחר בשביל הפונה מערבה (שמאלה). במורד הערוץ פועלת "**משחרה**" לעשיית פחמים. זוהי מלאכה מסורתית ליצירת חומר בעירה. עורמים גזרי עץ לערימות, מכסים כל ערימה בעפר, מדליקים ומשמרים בעירה איטית למשך כמה ימים כשארובת אוויר מונעת את כיבויה. אספקת העץ למשחרה כאן היא כריתה מבוקרת של עצי החורש אשר יש בה אף תועלת להגבהת נוף העצים ודילול תת יער למניעת התפשטות שריפות.

נמשיך בדרך הנוף העוברת למעשה לאורך פרשת מים מקומית בין נחל כזיב מדרום ונחל שרך מצפון. נחל שרך הוא יובלו של נחל בצת.

נוכל להתרשם מהצמחיה הצפופה והסבוכה סביבנו ולכל מלוא העין. זהו **חורש ים תיכוני**. האקלים הלח והגשום משמרים את המראה הירוק שאנו כה נהנים ממנו. סבך החורש וצפיפות הצמחים בו נוצרים מערבוביה של כמה קבוצות צמחים המשולבים אלה באלה: קבוצת העצים שהנפוצים בהם הם **האלון המצוי והאלה הארץ ישראלית**. הם מופיעים יחד כזוג ומתאפיינים במספר גזעים המעניקים להם מראה של שיח גדול. מינים נוספים של עצים נפוצים הם **ער אציל, לבנה רפואי, עוזרר, אשחר וקטלב**. קבוצת שניה היא השיחים שהבולטים מהם כאן הם **המרזוה המשולשת** הפורחת באביב בגווני לבן סגלגל וריחה הארומטי נישא באוויר. **הקידה השעירה** שפריחתה מחודש מרס ועד יוני מקשטת את האזור בכתמי צהוב עז ומבשמת את האוויר בניחוח משכר, נפוצים גם שיח **הלטם ואחי רותם**. קבוצת צמחים נוספת בני השיח והעשבונים שכמו השיחים מופיעה במקומות בהם אין העצים משירים את עליהם ומטילים את צילם. רבים מהשיחים והעשבונים הם נושאי פרחים והם המעניקים לחורש את הצבעוניות של פריחת האביב. הקבוצה הרביעית היא המטפסים, צמחים הגדלים בצל העצים אך מתחכמים ומטפסים עליהם

כדי להגיע אל אור השמש שהוא כידוע מקור האנרגיה לפוטוסינתזה וחיות לצומח ולחי. הקיסוסית הקוצנית, אספרג החורש, יערה איטלקית והזלזלת.

השביל היורד למערת המקדש

לאחר כ 20-30 דקות הליכה נגיע לצומת שבילים. נפנה דרומה ונמשיך לאורך שביל המסומן בירוק. תוואי השביל נעשה צר ובמגמת ירידה. תוך כדי הליכה נפרש לעינינו נוף מרהיב של שמיכה ירוקה המכסה את ההרים והגאיות. ככל שנתקדם נוכל לשמוע את רעש המים הזורמים בתהום למרגלותינו בערוצו של נחל כזיב. זהו נחל "גדול" בקנה מידה של ארצנו. נחל איתן שאגן הניקוז שלו בהרי מירון והוא נשפך מערבה מכאן לים התיכון ליד אכזיב. בגדה מולנו נוכל להבחין במדרגת סלע גדולה וחשופה. זהו **צנור**, תוצאה של שחיקת הסלע הקשה ע"י זרם הנחל הקדום שזרם ושטף גבוה יותר ממפלס הנחל של היום. הצנור הוא מעין חתך אורך של צנור ומכאן שמו. נוכל גם לראות כי במצוק הנחל שמולנו מערות וחללים, תוצאה של המסת הסלע המכיל חומרים גירניים. במערות אלה מקננים עופות דורסים. **הנשרים** שנצפו כאן בעבר אומנם נכחדו, אך כיום נעשה מאמץ להשיב מין זה בחזרה לטבע. עוד נציגים שכיחים כאן מעולם החי הם **שפן הסלע** החי במצבורי אבנים וסלעים. לא אחת ניתן לצפות בראש אחד הסלעים בשפן הצופה ושומר על שאר בני קבוצתו. צפיה שקטה ושלווה עשויה לאפשר לראות בסביבתו עוד פרטים של אותו עדר שפנים הנראים ככדורים פרוותיים חומים המנתרים על הסלעים. בסביבה חיים גם **יחמורים** שלהם "סיפור" מעניין. יחמורים חיו בארץ בעבר ונכחדו. במסגרת השבת מיני בע"ח נכחדים לארץ, הובא עדר יחמורים מאירן בשנת 1978 באחד המטוסים האחרונים שיצאו את הארץ הזו טרם המהפיכה האיסלמית. גם **זאבים ותנים** חיים כאן ולא נשכח את **חזירי הבר**. אל דאגה חיות אלה פעילות בעיקר בלילה.

מערת המקדש

השביל יוליך אותנו עד למרגלותיו של מחשוף סלע גבוה שגם הוא צנור, שבו פעורה מערה בת ארבעה חללים זה על זה. נמצאו כאן חרסים מתקופת הברזל ומהתקופה ההלניסטית, ואילו כיום אפשר למצוא בה בעיקר שרידי מדורות של רועים ומטיילים. שם המערה על גבי המפות הוא מערת אלג'לילה, וכפי שרשום בשלט היא מכונה גם מערת המקדש.

הנוף עוצר נשימה, אולם ההפתעה הגדולה מחכה למטייל שטרח והגיע לכאן דווקא על קיר הסלע מספר מטרים מזרחית לפתח המערה. תבליט סלע של דמות אדם בגודל טבעי הנראה כחייל רומי. הדמות ללא כובע וזקן, לבושה בבגד קפלים כפי שמוכר מפסלים הלניסטיים. הראש והרגלים פונים לכיוון אחד והגוף לחזית. יד אחת מורמת ונמחקה בחלקה, ואילו היד השניה כפופה ומתחת למרפקה נשק. לא בכדי מכונה הדמות "האיש שבקיר" והתעלומה האופפת אותה מתאימה למילות שיר משנות ה 50 "מי מכיר את האיש שבקיר".

מיהו זה שטרח והגיע לכאן כדי לחרוט יצירה כזו? מיהם האנשים שחיו כאן ומה הקשר שלהם לדמות? האם גודלה של הדמות, צורתה ועובדת היותה למול הנוף הנשגב קשורים לשם העממי מערת המקדש? השערות שונות הועלו, אולם התעלומה עדיין

קיימת, ואותה גם ניקח איתנו, משתאים ומתפעלים בדרכנו חזרה בשביל המטפס אל דרך הנוף.
נפגוש שוב את ההצטלבות עם דרך הנוף ונחזור לאורכה לנקודת ההתחלה במצד אבירים.